

УДК 101.14:[001.3+002.8+008]

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2026.64.26>

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ГУМАНІЗМ ФІЛОСОФСЬКИХ РЕФЛЕКСІЙ У НОВОЧАСНУ ДОБУ

Людмила Рижак

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-4291-3233>*

Остап Моравецький

*Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького,
вул. Шимзерів, 3а, Львів, 79010, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-8477-0587>*

Досліджено методологічні засади новочасного європейського гуманізму в умовах зародження індустріальної цивілізації і модерної науки в XVII ст. Розглянуто специфіку метафізичної та наукової раціональності в освоєнні світу, що відповідало потребам цивілізаційного поступу. Проаналізовано метафізичну раціональність Р. Декарта, Б. Спінози, Г. Ляйбніца як методологічний поворот утвердження інтелектуального гуманізму індивіда. Філософські напрацювання в розбудові дійсного та пантеїстичного світогляду слугували переосмисленню ролі людини в пізнанні й життєвляштанні. Суб'єктивні здібності людини, що забезпечують наукове опанування світу, стверджують цінність людини, а тому й можливість практичного використання наукового знання.

Новочасна наукова раціональність утверджувала інтелектуальну автономію індивіда, його гносеологічний оптимізм. Віра у всесильність людського пізнання, його необмежені можливості характеризує гуманітарні студії XVII ст. Новочасний гуманізм виявляв себе у вільних наукових дослідженнях як способах розв'язання проблем раціонального облаштування життя. Інтелектуальний гуманізм – це визнання свободи і гідності індивіда. З'ясовано вагомість методології наукового пошуку, раціональних методів наукового пізнання та математичного інструментарію в експериментальному діалозі людини з природою. Наголошено, що інтелектуальний гуманізм новочасної доби був елітарним. Однак філософи й науковці мали неабиякий вплив на освіту не лише в європейських університетах, а й в українських. Інтелектуальний гуманізм, як європейський феномен, утверджувався через освічених людей. Філософські рефлексії інтелектуалів у добу Нового часу презентують світоглядно-освітній гуманізм, його раціонально-індивідуальний, елітарний вимір.

Ключові слова: гуманізм, раціоналізм, новочасна філософія, гносеологічний оптимізм, інтелектуальна автономія індивіда, пізнання.

Добі Нового часу передувало тисячоліття середньовічної культури. Згідно з теїстичним світоглядом, Божа істина уже дана людству у Святому письмі. Тож натурфілософські пошуки істини зайві. Як зазначав В. Татаркевич, «спеціальні науки в той час довго перебували в занепаді. Для їхніх проблем бракувало зацікавлення й не виробився для них науковий метод: середні віки не навчилися ні експериментування, ні правильної індукції, мало що зробили у сфері основ науки, а ще менше у сфері її практичних застосувань» [9, с. 256]. На тлі відсутності наукової раціональності в середньовічній культурі новочасна натурфілософія започатковує інтелектуальний поворот до науки та емпіричних досліджень. Наукова раціональність новочасної культури постає як унікальне явище, що у своїх засновках спирається на математичну аксіоматику, а у висновках – на індуктивний та дедуктивний методи.

© Рижак Л., Моравецький О., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Актуальність досліджуваної теми зумовлена тим, що інтелектуальна революція XVII ст. визначила траєкторію цивілізованого розвитку Європи. На ідеї розумності дій людини в природі, на основі наукових знань і промислової революції у XVIII ст. розбудовувався цивілізаційний ландшафт Європи впродовж наступних століть і дотепер, демонструючи всьому світу потугу наукового раціоналізму. Практичне застосування наукових знань повільно, але невідворотно утверджувало інтелектуальний гуманізм як основу індивідуального й соціального життя.

Феномен інтелектуального гуманізму не втрачає своєї актуальності в XXI ст. Філософська рефлексія інтелектуального самовизначення індивіда, започаткована в добу Нового часу, формувала самосвідомість індивіда шляхом наукового пізнання та зміни об'єктивної дійсності на розумних засадах. Раціоналізація всіх сфер життя – це новоєвропейська тенденція, що визначала й визначає цивілізаційний поступ людства, гуманізуючи суспільне життя загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Новочасну наукову раціональність у XX ст. досліджували зарубіжні історики філософії та науки: Р. Карнап, О. Койре, Р. Коллінгвуд, Т. Кун, І. Лакатош. Вони обстоювали та аргументували ідею новизни новочасної наукової раціональності, яка не була властива попереднім епохам.

Від початку XXI ст. новочасну європейську історію, соціокультурний контекст філософських ідей у взаємозв'язку з розвитком науки досліджують П. Адо, П. Довер, С. Надлер, С. Пінкер, В. Рьод. Гуманістичні аспекти новочасної філософії і науки презентують праці: С. Бейквелл, Е. Блер, Е. Графтона, Е. Сімонс, А. Чакравартті.

В Україні соціально-історичну, антропологічну та епістемологічну контекстуальність новочасної європейської філософії презентують праці філософів: В. Гусева, О. Корха, А. Малівського, І. Остапець, О. Хоми.

Попри численні теоретичні дослідження новочасної філософії в Україні та за її межами, раціоналістична філософська традиція, її гуманістична спрямованість потребує переосмислення в контексті глобальних загроз і викликів, передовсім війни росії проти суверенної України та повоєнного облаштування життя на засадах гуманізму.

Мета статті – проаналізувати сутність інтелектуального гуманізму в новочасній європейській філософській традиції. З'ясувати новочасну раціональність буття людини у вимірах метафізичних рефлексій і наукових пошуків та їх гуманістичний потенціал.

Виклад основного матеріалу. Гуманістичний світогляд започаткували інтелектуали доби Ренесансу. Вони формували гуманістичні ідеї в процесі *studia humanitatis*, що означало дослідження людини в її наявному житті та культурному досвіді, тобто «вивчення людського виміру життя» в усіх сферах [2, с. 7]. Гуманізм як ідея, переконання й життєва позиція стверджував антропоцентризм у мистецтві, науці та культурі. Як зазначає С. Бейквелл, людям під силу втілювати гуманістичні ідеї на принципах *вільнодумства, допитливості та надії* [2, с. 33]. Тож упродовж наступних століть, гуманізм презентував інтелектуальну варіативність світоглядних поглядів у різних царинах духовного життя й зокрема в новочасній європейській науці.

Дослідження американських істориків Е. Блер та Е. Графтона підтверджують взаємозв'язок гуманізму й науки в ранньомодерній Європі. Зосередженість гуманістів на стародавніх текстах і критичних методах фактично заклала основу для наукового дослідження на століття вперед, наголошуючи на спостереженні та ретельному вивченні природи. Гуманізм стимулював новаторську роботу як у науці, так й у філософії [11].

Зазначимо, що в результаті наукової революції в XVII ст. формувалися природничі науки як автономні сфери інтелектуальної діяльності. Саме тому, як зазначає В. Гусев,

«наука в цей час стає головним об'єктом філософської рефлексії. Але філософія не просто розмірковує щодо науки, її сутності, соціального призначення, методів наукового пізнання, вона сама бере безпосередню участь у формуванні нової науки, виконуючи надзвичайно важливу функцію її *світоглядного й методологічного обґрунтування* (курсив – Л. Р., О. М.)» [3, с. 253].

Загальновідомо, що до XVII ст. науки перебували в полоні теологічного світогляду, а церква переслідувала науковців, засуджувала наукові експерименти, зокрема наукові здобутки Г. Галілея. Натомість промислова революція, яка розпочалася в другій половині XVI ст., потребувала достовірного наукового знання. Сучасний німецький філософ В. Рьод зазначає, що «Декарт був першим філософом, який свідомо зреагував на модерне природознавство» [6, с. 16], створенням модерної філософії як основи пошуку достовірного знання. «Картезіанська метафізика, – констатує О. Хома, – є справжнім початком специфічно модерного філософування, саме вона відобразила комплекс вихідних принципів та екзистенційних суперечностей, глибоко притаманний модерній людині» [див. 4, с. 9].

Дослідники модерної європейської філософії у XXI ст. акцентують на її антропологічному вимірі, який недооцінювався [13–15]. Зокрема, український філософ А. Малівський наголошує на антропологічному вимірі метафізичних і наукових пошуків Р. Декарта, його *особистісної* основи етики й мотивів філософування [13, с. 161]. Американський філософ С. Надлер стверджує, що для Б. Спінози філософія стає дуже *особистою справою*, а саме – «питанням про себе та про життя, яке людина веде». Це дало підставу С. Надлеру констатувати, що для Б. Спінози «найважливішим філософським наставником був, безсумнівно, Декарт» [14, VIII; XIII].

Безперечно, антропологічну секуляризацію духовного й наукового життя новочасної Європи здійснили Р. Декарт, Б. Спіноза й Г. Ляйбніц – творці модерних метафізичних систем. Їхні метафізичні вчення свідчать про плюралізм у розумінні буття Бога, природи та людини. Не заперечуючи Бога як самодостатню субстанцію всього існуючого, розумність акту творення, новочасні філософи формували раціоналістичний світогляд, який уможлилював наукові пошуки та експерименти. Їхні праці – незаперечні зразки інтелектуального вільнодумства.

Французький філософ Р. Декарт у праці «Медитації про першу філософію» розвинув деїстичний світогляд, згідно з яким християнський Бог, створивши світ, залишив йому діяти за встановленими Ним законами. Бог не втручається в перебіг природних процесів. Розумні дії перебирає на себе індивід, пізнаючи «встановлену Богом взаємозгодженість сотворених речей» [4, с. 155]. Деїстичний світогляд розвивав і німецький філософ Г. Ляйбніц. У праці «Монадологія» світ постає як створена Богом гармонійна досконала система. З усіх можливих світів Бог обрав найкращий для людства [5, с. 163; с. 167; с. 177]. Проте, як зазначає С. Бейквелл, деїзм драгував усіх церковних авторитетів. Влада душила його, вважаючи небезпечним. Придушувалися й інші варіанти, зокрема пантеїзм [2, с. 230]. Зокрема, «Етика» Б. Спінози презентувала пантеїстичний світогляд, згідно з яким єдиною субстанцією є Бог, тотожний із Природою. Субстанція є причиною самої себе й іманентною причиною речей. Вона витворює все, не порушуючи принципу необхідності [7, с. 5; 11; 14]. За життя філософа «Етика» передавалася серед друзів у рукописному вигляді. Річ у тім, що «Етика» – «це надзвичайно амбітна та багатогранна праця. Крім того, вона смілива аж до зухвалості» [14, X]. Вільнодумство нідерландського філософа Б. Спінози було викликом і загрозою християнському світогляду, що підривало практику релігійної чесноти [14, с. 84]. Тож ще до публікації своїх праць, Б. Спіноза зазнав утисків і переслідувань.

Метафізичні вчення Р. Декарта, Б. Спінози та Г. Ляйбніца здійснили світоглядне переавантаження науковців-природодослідників. З одного боку, філософія звільнила науки з теологічного полону, а з іншого – утверджувала інтелектуальну автономність ученого-дослідника. Людський вимір метафізичних учень був зосереджений на раціональних здібностях індивіда в пізнанні істини. За Р. Декартом важливо, щоб «набувалася деяка звичка не втрапляти в облуду. І позаяк саме в цьому полягає найбільша та найголовніша досконалість людини» [4, с. 142].

Дійсно, XVII ст. дало світу людей, які створили науку як дисциплінарне знання. Серед них: Г. Галілей, Ф. Бекон, Р. Декарт, Б. Спіноза, Дж. Лок, Г. Ляйбніц, І. Ньютон та інші. Раціоналістичний дух Нового часу П. Адо назвав духом «наукової допитливості», позаяк «науковці намагалися вирвати в природи те, що вони називали її таємницями» [1, с. 181]. Вільнодумство дослідників із претензіями на підкорення природи було небезпечним. Страх перед Інквізицією змушував філософів і науковців утримуватися від оприлюднення результатів наукових досліджень. Але якщо вони і публікували свої праці, то намагалися уникати категоричних суджень, наголошували на гіпотетичному характері своїх теорій і висновків, щоб уникнути переслідувань з боку церковної влади. «Ніколи мій намір – зазначає Р. Декарт, – не сягав далі намагання реформувати мої власні думки й будувати на основині, яка є цілковито моєю» [4, с. 56].

Проте Р. Декарт був упевнений у тому, що здобути наукові знання не можна приховувати, а потрібно оприлюднювати. Моральна максима вимагала не погрішити «проти закону, який зобов'язує нас забезпечувати, наскільки це нам до снаги, загальне благо всіх людей» [4, с. 87]. До речі, таку ж позицію поділяли новочасні науковці: дослідження природних закономірностей та їх практичне використання буде слугувати благу людей. Цю надію вселяли здобутки новочасної механіки та фізики. Зокрема, на основі законів механіки створювали технічні засоби, які покращували матеріальне життя загалом. Розумне опанування природи слугувало дієвому облаштуванню в інших сферах життя.

Гуманістичну місію наукового знання пророчесь прогнозував Ф. Бекон у праці «Нова Атлантида». Філософ описав успішну країну, яку називав «землею ангелів» [10, с. 11]. Процвітання і могутність цієї країни зумовлені високим рівнем розвитку науки в ній. Науковці провадили власні дослідження з урахуванням здобутків науковців Європи і світу. Вони нагромаджували знання про науки, мистецтва, ремесла та винаходи всього світу; вони знали мови, книги і справи тих, хто перебував далеко від них [10, с. 15; с. 21]. Експериментування з природними об'єктами Ф. Бекон називає мистецтвом, завдяки якому примножується краса землі, різноманітність рослинного й тваринного світу. Наука, за Ф. Беконом, зробить можливим лікування хвороб та збереження й продовження життя; наука створить засоби для контролю розмноження рослин і тварин; наука призведе до розробки нових матеріалів, включно з новими будівельними матеріалами та новими матеріалами для одягу; а також наука забезпечить нові види транспорту («по повітрю» та «під водою») [10]. Отже, наукові знання про природу, соціум і людину матимуть практичне застосування. Завдяки науці суспільство буде здоровим, щасливим, процвітаючим та безпечним.

Вагомість наукових знань у житті суспільства аргументовано доводив і Б. Спіноза: «Суспільство, яке ґрунтується та управляється здебільшого людьми розумними і старанними, буде спокійніше, стійкіше й менше підвладне випадковостям; і навпаки, суспільство людей з розумом не освіченим здебільшого залежить від випадку і менш стійке» [8, с. 61].

Наукові знання дають змогу покращувати й моральне життя. Для Б. Спінози знання та адекватне розуміння – це ключ до людського щастя, свободи й благополуччя. «Справжнє щастя і блаженство людини, – наголошував Б. Спіноза, – полягає тільки в мудрості

й пізнанні істини». Кожен вибирає собі якийсь спосіб життя або якесь заняття тільки за особливим покликом Божим, який обрав саме його серед інших для цієї справи чи для цього способу життя [8, с. 57; с. 59; с. 60]. Як зауважує С. Бейквелл, «гуманізм нагадує про людську відповідальність за те, що ми робимо зі своїм життям, та спонукає зосереджувати увагу на земних викликах і спільному добробуті» [2, с. 32].

На переконання Р. Декарта, розум, керуючи практичною поведінкою індивіда, формує його чесноти. «Хто рішуче робить те, що пізнав за правильне, і тим самим правильно послуговується свободою волі, той є чеснотливий» [цит. за 6, с. 33]. Натомість Б. Спіноза розумів чеснотливе як синонім «корисливе» для індивіда. «Що більше кожен шукає своєї користі, тобто прагне і може зберегти своє існування, то більше він обдарований моральною силою», тобто чеснотою. Діяти за чеснотою означає «діяти під керівництвом розуму, жити, зберігати своє існування... на підставі пошуку власної користі» [7, с. 79–80]. Чеснотливе буття, що базується на раціональній активності, сприяє створенню розумного порядку в спільноті, де «кожна людина зобов'язана мірою снаги сприяти благові інших» [4, с. 90], допомагати іншим у їхньому власному прагненні досконалості.

Американський історик П. Довер, досліджуючи історію ранньомодерної Європи, ставить питання про наукову етику. Історики дотепер сперечаються про те, коли і де виникла справді наукова етика в нашому сучасному розумінні. На думку автора, взаємозв'язок ранньомодерних наукових знань і практики менш помітний, ніж прагнення практиків узгодити свої методи та висновки з наявними традиціями [12, с. 191]. У XVII ст. натурфілософи дотримувалися традиційної етики спостереження. Натомість раціональну етику модерного суспільства обґрунтував І. Кант у XVIII ст. Однак метафізичні вчення Р. Декарта, Б. Спінози та Г. Ляйбніца заклали основи майбутньої раціональної етики в перспективі не лише суб'єкта пізнання, а й воління та моральної дії.

Інтелектуальний гуманізм у добу Нового часу виявив себе у з'ясуванні здібностей індивіда, що забезпечують адекватне пізнання дійсності. За Р. Декартом, Бог наділив індивіда вродженими ідеями – це аксіоми математики і логіки, ідея числа, тривалості й протяжності, самоочевидні судження тощо. Ідеї народжені разом зі мною, «серед яких найпершою та головною є ідея Бога» [4, с. 146]. Вони становлять інтелектуальний каркас, що забезпечує раціональне достовірне читання книги природи. Розумова діяльність наповнює мисленнєвий каркас предметним змістом. Аналогічну позицію поділяв і Б. Спіноза. «Наша душа лише тому, що вона об'єктивно містить у собі природу Бога і причетна до неї, має можливість (potentiam) утворити деякі поняття, які пояснюють природу речей і навчають способу життя» [8, с. 12].

Мислення є атрибутивною характеристикою Я, воно не може бути відокремлене від наявного Я. Існування Я, як мислячої істоти, є найбільш очевидним. Тож мислення конститує інтелектуальну автономність буття індивіда, який «сумнівається, розуміє, стверджує, заперечує, воліє, не воліє, а також виображує та відчуває» [4, с. 118–110]. Завдяки мисленню зростає пізнання та відбувається приріст знання, а тому й активність дій індивіда. За Б. Спінозою, людина, яка вдосконалила свій інтелект і живе згідно з веліннями розуму, – вільна людина. Вона ідеал новочасного європейського гуманізму.

Обидва філософи ввели в науковий ужиток поняття інтелектуальної інтуїції як індивідуальної здібності, що забезпечує чіткість міркувань і ясність думок. Інтелектуальна інтуїція постає як розуміння індивідом змісту пізнання та достовірності знання. Зазначимо, що інтелектуальна інтуїція властива передовсім математичному розуму як здатність досягнути істину шляхом її прямого «бачення» без обґрунтування за допомогою будь-яких доказів. Математичний раціоналізм Р. Декарт поширив на філософські міркування. Адже, на його

думку, філософія в ідеалі мала бути «універсальною математикою». Її засадничим принципом дослідження він обирає «методичний сумнів» як надійне підґрунтя для філософських міркувань. Методичний сумнів – це здатність інтелектуала, віднаходити інтуїтивно-очевидне, безсумнівне знання, що слугує надійною опорою достовірного пізнання. Р. Декарт рекомендував «ніколи не приймати за істинну жодної речі, якщо я не пізнав її такою з очевидністю, ... та не включати у свої судження нічого понад те, що уявляється моєму уму настільки ясно й виразно, що я не мав би жодного приводу піддати це сумніву» [4, с. 58].

Математичний раціоналізм був засадничим і в філософії Б. Спінози. Метафізику він розбудовував згідно з геометричним методом. Однак, зауважує В. Рьод, геометричний метод радше ускладнює розуміння, ніж полегшує його. Річ у тім, що аксіоматична розбудова метафізики була намаганням пізнати структуру дійсності незалежно від досвіду. «Порядок понять, з одного боку, та порядок речей, з іншого, потрібно було співвіднести, і то винятково за допомогою засадничих дефініцій і аксіом» [6, с. 53–54]. Для Б. Спінози, як і для Р. Декарта, логічні судження, що ґрунтуються на достовірних засновках і дотримуються законів мислення, розкривають і відтворюють раціональну структуру світу. «Порядок і зв'язок ідей – те саме, що і порядок і зв'язок речей» [7, с. 22]. Інтерпретуючи моральний аспект наявних адекватних ідей у розумі людини, С. Надлер пише, що добродісна людина, за Б. Спінозою, діє, керуючись знаннями. Вона наділена адекватними ідеями, і вони керують нею в її починаннях. Її бажання та вибір визначаються розумінням, а не пристрастями. «Знання, таким чином, є найвищим благом, оскільки воно, те, що наближає людину до стану людської досконалості, який сам по собі є станом розуміння» [14, с. 228–229].

Безперечно, архітектором новочасного наукового раціоналізму був Р. Декарт. Його праця «Дискурсія про метод» презентувала критерії, що давали змогу правильно міркувати та відрізнити істину від хибної думки. «Ті, хто має найпотужнішу [здатність] міркувати [raisonnement] і хто найліпше відшліфовує свої думки, щоби зробити їх ясними і зрозумілими, завжди можуть найліпше переконати в тому, що вони пропонують» [4, с. 51]. Крім того, здатність володарювати над своїми думками є підставою вважати себе вільнішим і щасливішим за будь-кого з інших людей [4, с. 64].

Розроблений Р. Декартом дедуктивний метод і правила його використання в науковому пізнанні, зумовили інтелектуальну революцію, а тому презентують новизну новочасного мислення. «Достатньо правильно судити, щоби правильно діяти, а судити найліпше – щоб і діяти також найправильніше, тобто щоби набути всіх чеснот, а разом із ними – усіх інших благ» [4, с. 65].

Значимо й те, що праця «Дискурсія про метод» написана французькою мовою, а не латиною. Р. Декарт пояснив це так: «І якщо я пишу французькою, мовою моєї країни, а не латиною, ... то причина цього полягає в сподіванні, що ті, хто послуговується лише своєю цілковито чистою природною рацією, краще судитимуть мої опінії» [4, с. 98]. Це своєрідний розрив із раціональною схоластиком, вихід за межі латиномовної академічності до наукового раціоналізму як мистецтва міркування природною мовою. А це і є гуманізм у дії!

Гуманізм методологічного обґрунтування новочасної науки полягав у тому, що напрацьовані філософами методи мисленнєвого пізнання (індукція (Ф. Бекон), дедукція (Р. Декарт), аналіз і синтез (І. Ляйбніц)) доступні кожному індивіду як засоби його інтелектуального розвитку. Згадані філософи вважали, що запропоновані ними методи – це інструменти, які забезпечують доступ до наукового знання будь-якому розумові. Методично вишколений розум, за Р. Декартом, дає змогу «сягати далі, ніж теперішній час, і що слід відмовлятися від речей, які, можливо, принесли би деяку користь тим, хто живе [тепер],

якщо йдеться про намір зробити щось інше, що принесе ще більше користі нашим нащадкам» [4, с. 90].

Здатність до наукового пізнання не дана від природи (Бога), вона результат експериментування з природою та інтелектуального вишколу в навчанні. Освіта в XVII ст. не лише в Англії, а й в усій Європі була елітарною. Розуміючи потребу індустріальної цивілізації в освічених громадянах, Ф. Бекон у праці «Нова Атлантида» описав ідеальний університет, серцевиною навчальної роботи якого є наукові дослідження і відкриття. «Метою нашого заснування є пізнання причин і таємних рухів речей; і розширення меж людської імперії, для здійснення всього можливого» [10, с. 33]. Бо саме університет, як центр наукових досліджень, є інституалізованою формою поширення раціонального гуманізму засобом приросту наукового знання та передачі його наступним поколінням.

Вступ України в Новочасну добу позначено заснуванням Острозької та Києво-Могилянської академії і Львівського університету на її теренах. Потужний філософський і науковий вплив новочасного європейського гуманізму простежується в українському освітньому просторі в XVII–XVIII ст. Гуманістична місія університету зберігає свою актуальність і дотепер, у XXI ст. Адже «гуманізм – це світогляд, що наголошує на розумі та науках як основах для розуміння світу й нашого місця в ньому, а також для того, щоб зробити його *кращим*» [16].

Висновки. Європейський інтелектуальний гуманізм у філософії XVII ст. поєднав ідею розумності людини з раціоналістичним пізнанням світу. Він утверджувався на засадах віри в силу людського розуму, інтелектуальну автономію індивіда та ідею значущості наукового знання в розумному облаштуванні життя. Дух раціоналізму філософії Р. Декарта, Б. Спінози та Г. Ляйбніца стверджував власний розум науковця як опору в пізнанні та набутті достовірного знання. Розум постає головним інструментом гуманізації світу й людини. Раціонально-гуманістичний вимір наукового пізнання, що спирається на надійний метод, презентує інтелектуальний оптимізм філософських рефлексій і наукових пошуків у добу Нового часу. Дух інтелектуального гуманізму новочасної філософії ширився в XVII ст. серед наукових й університетських європейських еліт. Західноєвропейська університетська освіта не лише змістовно жила досягненнями XVII ст., а й слугувала поширенню метафізичних і природничих знань, утверджуючи модерну освіту як основу цивілізаційного поступу.

Список використаної літератури

1. Адо П. Покривало Ізиди. Нарис історії ідеї Природи. Київ : Новий Акрополь, 2016. 470 с.
2. Бейквелл С. Людині під силу. Сімсот років гуманістичного вільнодумства, допитливості та надії. Харків : Віват, 2025. 560 с.
3. Гусев В. Нариси з історії філософії Нового часу. Київ : НаУКМА, 2020. 343 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/80797d1d-9d32-47d0-b207-764b3b2cda15/content>
4. Декарт Р. Метафізичні твори. Харків : Фоліо, 2020. 219 с. URL: <https://ftp.spadok.org.ua/matrix/rene-decart-metafizychni-tvory.pdf>
5. Ляйбніц Г. Монадологія. *Sententiae*, XXVIII. 2013. № 1. С. 151–177.
6. Рьод В. Шлях філософії з XVII по XIX століття. Київ : Дух і Літера, 2009. 388 с.
7. Спіноза Б. Етика. Київ : Основи, 2001. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Spinoza_Benedykt/Etyka.pdf
8. Спіноза Б. Теологічно-політичний трактат. Харків : Фоліо, 2018. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Spinoza_Benedykt/Teolohichno-politychnyi_traktat.pdf

9. Татаркевич В. Історія філософії: Т. 1: Антична і середньовічна філософія. Львів : Свічачо, 1997. 456 с.
10. Bacon F. The New Atlantis. URL: <https://www.thomasmorestudies.org/wp-content/uploads/2020/09/Bacon-New-Atlantis-2020-Edition-7-6-2020.pdf>
11. Blair A., Grafton A. Reassessing Humanism and science. *Journal of the History of Ideas*. 1992. Vol. 53.4. P. 535–540. DOI: 10.2307/2709934
12. Dover P. The Information Revolution in Early Modern Europe. New York : Cambridge University Press & Assessment, 2021. 342 p. DOI: 10.1017/9781316556177
13. Malivskiy A. Cartesian personal metaphysics. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. 2020. № 17. P. 156–167.
14. Nadler S. Spinoza's Ethics: An Introduction. Cambridge : Cambridge University Press, 2006. URL: <http://dickyriky.com/books/Spinoza's%20Ethics%20-%20An%20Introduction%20-%20Steven%20Nadler.pdf>
15. Simmons A. Re-Humanizing Descartes. *Philosophical Exchange*. 2013. Vol. 41. Iss. I. Article 2. P. 53–71. URL: <https://soar.suny.edu/server/api/core/bitstreams/0b332172-6da3-46b8-b494-6cdb6b6d3f3e/content>
16. Chakravartty A. Science and Humanism Knowledge, Values, and the Common Good. Cambridge University Press, 2025. URL: <https://doi.org/10.1017/9781009626880>

INTELLECTUAL HUMANISM OF PHILOSOPHICAL REFLECTIONS IN THE MODERN AGE

Lyudmyla Ryzhak

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Str., 1, Lviv, 79000, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-4291-3233>*

Ostap Moravetskiy

*Danylo Halytsky Lviv National Medical University
Shimzeriv St., 3a, Lviv, 79010, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-8477-0587>*

The methodological principles of modern European humanism are investigated in the context of the emergence of industrial civilization and modern science in the 17th century. The specifics of metaphysical and scientific rationality in the development of the world, which met the needs of civilizational progress, are considered. The metaphysical rationality of R. Descartes, B. Spinoza, and G. Leibniz is analyzed as a methodological turn in the affirmation of the intellectual humanism of the individual. Philosophical developments in the development of deistic and pantheistic worldviews served to rethink the role of man in cognition and life organization. The subjective abilities of a person, which ensure the scientific development of the world, affirm the value of a person, and therefore the possibility of practical use of scientific knowledge.

Modern scientific rationality affirmed the intellectual autonomy of the individual, his epistemological optimism. Belief in the omnipotence of human knowledge, its unlimited possibilities characterized the humanitarian studies of the 17th century. Modern humanism has manifested itself in free scientific research to solve the problems of rational organization of life. Intellectual humanism is the recognition of the freedom and dignity of the individual. The importance of the methodology of scientific research, rational methods of scientific knowledge, and mathematical tools in the experimental dialogue between man and nature is clarified. It is emphasized that the intellectual humanism of the modern era was elitist. However, philosophers and scientists had a significant influence on education not only in European

universities, but also in Ukrainian ones. Intellectual humanism, as a European phenomenon, was established through educated people. The philosophical reflections of intellectuals in the era of Modern times present worldview-educational humanism, its rational-individual, elitist dimension.

Key words: humanism, rationalism, modern philosophy, epistemological optimism, intellectual autonomy of the individual, cognition.

Дата першого надходження статті до видання: 24.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 26.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026